

Jiřina Prekopová

Malý tyran

Příčiny dětské panovačnosti

Poruchy vývoje osobnosti dítěte

Co vlastně děti potřebují

portál

RÁDČI PRO RODIČE A VYCHOVATELE

Jiřina
Prekopová

Malý tyran

Původní německé vydání:

Der kleine Tyrann. Welchen Halt brauchen Kinder?, nakladatelství Kösel

© 2004, šesté, rozšířené vydání

České vydání:

Translation © Zdena Lomová a Zdeněk Jančařík, 2009

© Portál, s. r. o., Praha 2009

ISBN 978-80-262-0541-8

Obsah

Předmluva	7
Úvod k českému vydání.....	10
Úvod.....	12
Po stopách příčin panovačnosti.....	15
Jak jsem se seznamovala s problematikou dětské panovačnosti	18
Představujeme malé tyrany (případy z praxe)	20
Alexandr	20
Luisa	23
Petr	26
Michael	29
Načrtáváme první obraz poruchy panovačných dětí	33
Uvažujeme o příčinách	42
Moje výchozí myšlenky ke vzniku panovačnosti	47
Jak málo se můžeme spoléhat na naše instinkty.....	48
Vývojový stupeň, na němž vzniká panovačnost	53
Co bylo předtím? Pokračování symbiózy	55
Afektivní potřeby: co prožívá dítě v šátku na nošení	56
Jak se pozná kritický vývojový stupeň pro vznik panovačnosti?	60
Poruchy vývoje osobnosti u malého dítěte	63
Zákonitost, podle níž vznikne návyková závislost.....	66
Zákonitost, podle níž vznikne zablokování vývoje osobnosti a inteligence	70
Jak dochází k tomu, že nemluvně na sebe musí strhnout moc	75
Případ Ivan.....	77

Když dva dělají totéž, není to vždy totéž.....	87
Co se stane, když se postavíme proti zákonům přírody?	90
Když schází úcta k rodičům.....	92
Jak se dítě naučí ctít své rodiče?.....	93
Děti lepí díry v rodinných vztazích.....	96
Kdo patří k rodinnému systému?.....	97
Právo na příslušnost.....	98
Zákon přednosti dřívějšího	98
Rodové svědomí dbá o vyrovnávání	99
Děti v narušených rodinných systémech	100
Lukáš – Terminátor.....	101
Max – maminčin mučitel.....	105
Aleš – druhorozený na prvním místě.....	107
Adoptovaný Jirka	109
Jak se ovládání okolního světa stane posedlostí.....	111
Důsledky panovačnosti pro požadované přizpůsobení	112
Důsledky panovačnosti pro vývoj osobnosti	117
Zbavení moci vede ke krizi dekompenzace u dítěte	121
Myšlenky k diferenciální diagnóze	126
Shrnutí diagnostických kategorií.....	128
Co dělat?	131
Doporučená péče o děti (prevence)	131
Doporučení pro terapii.....	135
Pohled na rodinný systém	140
Terapie pevným objetím	144
Důležité poznámky pro terapeuty.....	146
Další terapeutické prostředky	149
Poznámky	152
Použitá literatura	154

Předmluva

Děti – potomstvo, naděje, budoucnost lidského rodu – jsou v naší západní kultuře v centru pozornosti rodičů i celé společnosti. Již Komenský však cenil dítě jako „klenot dražší nad zlato, stříbro a drahé kamení“. Snažíme se svým dětem dát to nejlepší, vychovávat je, jak nejlépe dovedeme. A tady se právě výchovná praxe určitých společností či jednotlivých rodin liší. Pod vlivem převládajících názorů i poznatků výchovatelské vědy, psychologie a medicíny se výchovná praxe mění. Starší generace vyrostly v přístupu spíše přísně důsledném a méně vycházejícím vstříc individuálním citovým potřebám dítěte. Poznání, že vedle tělesných (fyzických) potřeb má každé dítě a každý člověk i neméně důležité potřeby psychologické a sociální (u nás to bylo především zásluhou psychologů Matějčka a Langmiera), vedlo k proměně výchovných přístupů směrem k jejich uvolnění a zdůraznění citové složky ve vztahu k dítěti. Negativní roli v našich podmínkách sehrál ovšem v uplynulých desetiletích společenský a ekonomický tlak na časnou výchovu dětí v kolektivu, který začal polevovat zejména díky novým odborným poznatkům. Zatímco v naší společnosti nebyl prostor pro alternativní výchovné přístupy – důraz mířil vždy jedním, uniformním směrem – ve světě kolem nás proběhly a probíhají vlny někdy i hodně vyhraněných výchovných orientací. S jistým zpožděním se tyto vlivy dostávají i k nám a my máme někdy tendenci přebírat je jako už ověřené, vyzkoušené, a tedy dobré. Je však dobře učit se ze zkušeností nejen pozitivních, ale též negativních. Mám tu na mysli např. jednostranné uplatnění zcela volné výchovy, kde se pod heslem naprosté svobody pro dítě vytrácí poukaz na jakýkoli řád zavazující každého člověka a tedy i dítě. Ze setkání s dětmi a jejich utrápenými rodiči praktikujícími v Německu tento styl výchovy se zrodila knížka *Malý tyran*, jež patří k bestsellerům knižního trhu.

Jiřina Prekopová se narodila na Moravě roku 1929. Pracovala jako učitelka v severních Čechách. Z protestu proti srpnové okupaci ode-

šla se svým manželem – Slovákem a politickým vězněm (který sám utrpení padesátých let popsal v knize vydané v Německu a který se už bohužel nedožil dnů naší svobody) – do emigrace. Zde se specializovala na psychologickou a výchovnou práci zejména s postiženými dětmi. Tvořivou syntézou dosavadních poznatků a vlastních originálních konceptů vyvinula ucelený systém „terapie pevným objetím“, s nímž seznamuje veřejnost v knize *Pevné objetí*. Je autorkou řady dalších prací – knih, studií a článků – a neúnavnou přednášející a vedoucí kurzů a seminářů bez nároku na jakoukoli odměnu.

Ve svém přístupu dr. Prekopová ukazuje, že v naší výchovné i terapeutické praxi můžeme navázat na generacemi prohlubovanou a tříbenou zkušenost lidského rodu (od níž nás moderní civilizace do značné míry odvádí a oslabuje naši citlivost pro tuto moudrost) a na naše křesťanské kulturní tradice, jež jsou často v souladu s tím, co objevuje a potvrzuje moderní věda o člověku. Jde tu o základní poznání, že člověk ke svému plnému rozvoji potřebuje – řečeno s jistým zjednodušením – zároveň dva principy: lásku a řád. Lásku předem danou a nezaslouženou, kdy je milován a přijímán takový, jaký je, i se všemi svými případnými nedostatky. Tato láska mateřského typu je atmosférou, pozadím, na němž se odehrává život dítěte. V křesťanském pojetí je to Boží postoj k člověku: „Neboj se, já jsem tě vykoupil, povolal jsem tě tvým jménem, jsi můj.“ (Iz 43,1) Tatáž láska má však ještě další aspekt: povznáší člověka, uvádí jej do řádu, do něhož se má začlenit, do světa, který má spolutvořit, klade nároky, vede k poznání vlastních možností i mezí. To je láska otcovského typu, jež také nutně patří do sil, které utvářejí osobnost dítěte. Jen tak lze dosáhnout svobody, která není na úkor druhých, ale je spjata se zodpovědností a vyznačuje se vcítěním a solidaritou. Ve výchově pak jde o vyvažování obou typů lásky tak, aby byly v harmonické rovnováze, abychom se vyhnuli Skylle nestrukturované, bezbřehé lásky, jež sama o sobě není s to orientovat na cestě, a přitom neupadli do osidel Charybdy bezduchého pořádku a formálních pravidel vedoucích k uniformitě či vzdoru. Právě kniha dr. Prekopové, která se zrodila jako reakce na jeden z výchovných

extrémů vytvářející „malé tyrany“, dává podněty k tomu, jak ve výchově sladit obojí ku prospěchu dítěte a k větší radosti nás rodičů a vychovatelů tak, aby dítě, jež nám bylo svěřeno jako nebroušený diamant, se stalo v procesu výchovy oním Komenského klenotem, neopakovatelnou bytostí, jedincem, kterého v průběhu výchovy dovedeme až na práh období, kdy sám naváže na naše úsilí přivést v něm k plnému rozvoji vše dobré, co je do něho od chvíle početí v možnosti vloženo.

PhDr. Jaroslav Šturma

Úvod k českému vydání

Už jako skautka jsem ráda sledovala stopy. Od mládí jsem vášnivě ráda četla detektivky. S postupy myšlení Agathy Christie a její slečny Marplové jsem se téměř ztotožňovala, kdykoli šlo o vypátrání pachatele. A tak nemohu postupovat jinak ani při psychologickém podchycení narušeného vztahu mezi lidmi. Ani zde není možné jen tak poradit jak reagovat na určitý symptom dítěte, na jeho strach či agresí, ale cítím silné vnitřní nutkání „najít zahradníka“ neboli hledat původní příčinu, ať je jak chce nenápadná. Budiž řečeno, že jsem přestala číst detektivky, sotva jsem během svého působení na dětské klinice ve Stuttgartu rozpoznala převratné změny psychiatrických syndromů. Je to pravá detektivní práce – vypátrat, na jakém stupni raného dětství, pod jakými vrozenými dispozicemi a v jaké dynamice rodinných vztahů to či ono narušení vývoje osobnosti vzniká. Tam se rozbíjel autismus, tam dětská schizofrenie, jinde nutkavá vládychtivost čili „malý tyran“. Současně si němečtí dětské psychiatři lámou hlavu nad problémem hyperaktivity (nadměrného neklidu). Epidemie jedna za druhou v prudkém sledu – zřejmě podle toho, jak se střídají ideologické vlny a jak ovlivňují péči o malé dítě a jeho výchovu.

V Německu se mnoho dětí a rodičů stalo obětmi těchto ideologických bouří. Ptám se: proč? Dílčí odpověď: Němci jsou nejfilozofičtější národ na světě, ve všem perfektní a důsledný. Když autoritativní výchova, tak až k totálnímu útisku dítěte. Když bezautoritativní vlna, tak se setřením všech hranic včetně vlastní sebeúcty a vydání bezbranného dítěte napospas strachu před prázdňou bez hranic. Z extrému do extrému. Rodiče, a spolu s nimi i děti, upadají do chaosu.

Právě pro tyto rodiče na západní straně tehdejší železné opony jsem původně psala tuto knížku. Pokusila jsem se ji napsat srozumitelně, aby jí rozuměl každý rodič, v naději, že jí porozumí i pře-

intelektualizovaný odborník. A snažila jsem se psát tak napínavě, aby čtenář, který začne tuto knížku číst večer, do rána věděl, „kdo je zahradník“. Je třeba jednat rychle. Je otřesné, jak ze dne na den bují bezohledná agresivita mezi dětmi a jak z dětí vyrůstají „malí tyrani“.

Když jsem začala psát, netušila jsem, že se do roka zvedne hráz a vlna omamných svobod zaplaví i východní Evropu, převrátí nejednu hodnotu a strhne dosavadní výchovné jistoty do víru. Pravda, leckterá taková konzervativní jistota to potřebuje. Ale s vaničkou se vylíje snadno i dítě, jak praví jedno německé úsloví. To se taky v mnoha německých rodinách stalo. A nejen tam. Celá západní Evropa je postižená, USA... Třeba je v Čechách a na Moravě ještě šance včas odvrátit ohrožení dětské duše.

Autorka

Úvod

Jednoho letního dne jsme se s manželem stali svědky dvou pozoruhodně se doplňujících situací. Díky těmto zážitkům jsem si uvědomila, jak je nutné co nejrychleji napsat tuto knihu.

Nádherné ranní slunce nás vylákalo ven, a tak jsme si vyjeli lodí na výlet. Jen co jsme vypluli z Lindau, přihnál se silný déšť. Všichni cestující se nahrnuli do lodní restaurace, která se okamžitě přeplnila. U sousedního stolu se postaral asi pětiletý kluk o další bouři. Číšník právě obsloužil hosty u jeho stolu, když se chlapec rozhodl, že on bude stát na stole, aby měl lepší výhled na vlny. Přátelských proseb rodičů, aby ze stolu slezl, si nejdříve nevšímal. Když se jej pokusili odtamtud sundat, začal zuřivě křičet a se slovy: „Nech mě být, ty blbá,“ šlápl matce na břicho a otce kousl do ruky. Toto divadlo se opakovalo. Chlapec běsnil víc a víc a rozpačení rodiče nevěděli, co dělat. Nakonec kluka ze stolu rezolutně sundali, což u něj vyvolalo ještě větší nával zuřivosti. Kdosi poznamenal: „Kdyby to byl můj kluk, dostal by pořádný výprask.“ Rodiče, zrudlí studem, namítali: „To jsme už zkusili, ale všechno bylo ještě horší.“ Teď jim zbývaly jen dvě možnosti – vyjít s dítětem na déšť, nebo ho nechat stát na stole. Obě rozhodnutí však znamenala jejich kapitulaci. Byli jako v pasti. Když odcházeli, matka tiše plakala.

Během procházky po břehu se nám naskytl podobný obrázek. Labutě a kachny vedly svá mláďata v řadách za sebou a chytaly kousky chleba od výletníků. Jedna kachna se však chovala jinak. Měla jen jedno kachňátko a to se netáhlo za ní, ale naopak – ona se nechala táhnout jím. Kachně plavalo neklidně mezi čluny sem a tam a chňapalo po všem možném, jen ne po chlebu. A kachna – jako ta matka na lodi – následovala se svěšenou hlavou své mláďe.

„Vlastně je asi nemocná i ta matka,“ mínil můj muž. „Takové chování je katastrofou pro oba.“ A povídali jsme si o tom, jak je problematické, když hejno přebírá chování mladého zvířete nemocného

strachem, místo aby je vedlo k respektování zákonů hejna. Neboť nedodržováním zákonů hrozí rozpad celé rodiny. Tady jsem pochopila nutnost zabývat se danou problematikou.

Stále častěji se setkávám s rodiči naprosto psychicky vyčerpanými výchovou dítěte. Jsou svým potomkem zotročení, ačkoliv mu chtěli dát svobodu a v tomto duchu ho vést. Nevědí už jak dál, protože se k nitru svého dítěte nemohou dostat ani laskavým chováním, ani pochvalou a pokáráním. Jsou to rodiče, kteří už téměř litují, že přivedli na svět dítě. Přicházejí za mnou manželé s obavou mít vlastní dítě právě proto, že žili v blízkosti takového dítěte.

Mezi těmito malými tyrany najdeme nejen takové, kteří svým extrémně agresivním chováním ovládají okolí, ale také ty, pro něž je panovačnost příliš náročná a takové výlevy zuřivosti si netroufnou. Ti se chovají spíš odmítavě, vyčkávavě pozorují scénu a obracejí se do vlastního ostrovního světa, v němž je ještě možno vztahy ovládnout a v němž nestojí sami sobě v cestě.

Vídám také děti kdysi pokořené, a dnes proto zmatené a smutné. Děti, kterým někdy někdo ukřivdil a ony se proto hrouť a podléhají psychosomatickým onemocněním.

Tyto děti jsou nešťastné, chycené ve své vlastní moci, ve stálém neklidu a naprosto osamělé. Mohou sice všechno brát, ale nemohou samy nic dávat. A tak jim unikne prožitek lásky pramenící z vyváženého vztahu mezi braním a dáváním.

Tuto knihu jsem napsala právě kvůli takovým dětem a jejich problémům. Kdyby totiž neexistovala včasná pomoc, čekala by je smutná budoucnost. Mají-li v životě obstát, musí se cítit v tomto světě dobře. Toho nedosáhnou ovládáním okolí, ale tím, že se naučí čekat, přizpůsobovat se, snášet porážky, zvládat strach a být solidární s ostatními. Děti, které tyranizují své okolí, nebudou v životě šťastné. Samy ještě netuší, že nikdy nedosáhnou svobody, pokud budou závislé na moci.

Tuto problematiku jsem konzultovala s mnoha odborníky. I oni vidí nutnost těmto dětem pomoci. Asi od osmdesátých let se v poruchách dětské osobnosti explozivně rozšiřuje výrazná změna. Až do

této doby mezi problémovými dětmi převažovaly děti úzkostné, neschopné, „otloukáňkové“ a „obětní beránci“, které svou poruchu kompenzovaly extrémním orálním uspokojováním (aktivitou úst jako okusování nehtů, žravost ap.) a nepřímou agresí (lhaní, krádeže, žhářství). Tyto děti byly posílány buď do výchovné poradny k psychoanalytickému vyšetření, na behaviorální terapii (psycho-terapeutický směr aplikující na poruchy chování poznatky teorie učení), nebo na rodinnou terapii.

Dnes jsou rozšířené poruchy z oblasti destrukce a agresivity, spojené s citovým chladem, egoismem a bezohledností. Zdá se, že takto narušené děti jsou vůči terapii imunní a vzdorují jakékoli výchově. Mnohý zkušený odborník – psycholog či pedagog – si klade otázky: Nejsem zaslepený nebo unavený povoláním? Nejsem vůči těmto umíněným dětem netolerantní, neměl bych se snad spíš přidržel bezautoritativní výchovy? I někteří dětské lékaři pochybují o své přesvědčovací schopnosti, když se v praxi setkají s nezvladatelnými dětmi, které nejenže neotevrou správně ústa, ale odmítají nutnou dietu, dokonce i jídlo, a raději by úplně vyhladověly, než aby na úpěnlivé rodičovské prosby hladovku vzdaly. Zdá se, že se zde nesetkáváme se zlostí, která se chce prosadit, ale se sebezničující zuřivostí.

Obracím se také na odborníky. Nechtěla bych je za každou cenu zbavovat jejich pochybností, neboť právě ty dávají podnět k dialogu, a tím i k další cestě vpřed. Kriticky čtoucího vědce prosím o porozumění pro mou odvahu, s níž jsem postavila hypotézu o příčinách touhy po vládnutí, stejně jako pro mou domněnku, že se v pravém slova smyslu jedná o mánii. Kéž se ten, kdo myslí vědecky, dívá na tuto knihu jako na zdroj dalšího bádání. Pro mě je především důležité pokud možno co nejdříve začít diskusi, z níž by vzešlo větší porozumění pro postižené dítě i pro rodiče.

Po stopách příčin panovačnosti

Když jsem se začala podrobněji zabývat problematikou panovačnosti, zaměřila jsem se především na tři otázky:

- Co se skrývá za touto strašnou dětskou mocí?
- Kde byla hranice zdravé míry moci překročena?
- Nikdy v minulosti se neprojevila panovačnost u takového množství dětí, přestože panovační lidé existovali odjakživa. Kde je příčina tohoto faktu?

Nabídka literatury týkající se tohoto problému je nepatrná. Existuje několik děl z hlubinné psychologie o souvislosti mezi panovačností a narcismem od Sigmunda Freuda a Heinze Kohuta. Alfred Adler se zaměřil na srovnání panovačnosti a snahy po uplatnění. Problémem moci se zabývá především Hans Strotzka. Pokouší se vysvětlit, že na terapii přicházejí spíš oběti nemocných, tedy utlačovaní. Zajímavé je, že v naší poradně se objevují lidé s převrácenými rolami: utlačovaný-rodíč přivádí utlačovatele-dítě.

To, co bychom chtěli označit jako panovačnost, není identické ani se snahou po uplatnění, ani s narcismem. Hledáme-li příčiny, objevujeme souvislost se současným technokratickým životním stylem. Tímto faktem se budu zabývat později.

U všech badatelů nacházíme společné rysy: všichni vidí příčinu duševních poruch v sociálních vztazích vyspělé průmyslové společnosti. Zdůrazňují, že duševní nemoci jako následek odcizení mezi lidmi jsou v dnešní době zcela pochopitelné. Závislost na moci představuje cestu ke zlému. Pouze aktivní láska je tou pravou pomocí.

Jmenuji jen některé z mnoha autorů: Erich Fromm varuje před zvětšující se závislostí moderního člověka na „mít“, která mu brání, aby prožíval „být“. Zradu na sobě samém popisuje Arno Gruen ve své stejnojmenné knize a představuje utrpení dnešních pacientů. Ti

se ztotožňují s mocí, dělají z ní svůj image, prchají do falešných citů, a tím se vzdalují prožitku lásky i vlastní autonomii.

Alexander Lowen se domnívá, že narcismus každého jednotlivce je dán celkovým narcistickým kulturním prostředím. Pravdivé city už neodpovídají image jedince, a musí být proto potlačovány. Tím se život dnešního člověka stává prázdným a nesmyslným. Podobně jako v západoevropských zemích konstatuje Lowen po čtyřicetileté psychotherapeutické zkušenosti (bioenergetika) také v USA: Neurózy dřívějších dob, jako ochromující pocity viny, úzkosti, fobie a utkvělé představy, se dnes vyskytují zřídka. Zato si mnohem víc lidí stěžuje na deprese a ztrátu citů.

To, co se dá změřit a spočítat, je v dnešní době důležitější než ideály, a tím je myšlení a cítění odděleno, rozštěpeno. Technická věda má přednost před ne přesně změřitelným věděním o emocionálním stavu člověka. Důsledkem této karteziánské vědy je, že první atomová bomba byla zkonstruována dřív, než se v pedagogice a dětské psychiatrii objevilo, že malé dítě má určité potřeby.

Zajímavě a kriticky nás seznamuje známý dětský psychiatr z Tübingen Reinhart Lempp s historickým vývojem svého povolání v knize *Rodina na přelomu (Familie im Umbruch)*. Teprve v polovině dvacátého století přinesly výzkumy Reného Spitze, Johna Bowlbyho, H. F. Harlowa a jiných obrat v poznání a porozumění dětské schopnosti lásky a psychické zranitelnosti malého dítěte. A trvalo ještě další léta, než se zjistilo, že ani toto poznání není úplné: Dnes je již známo, že dítě je vnímavé pro kontakt s matkou už před narozením.

Přínosem v této oblasti jsou díla dětských psychoanalytiků, např. Donalda W. Winnicotta a Margarety S. Mahlerové. Zabývají se původem a zrudností všemohoucnosti malého dítěte trpícího psychotickým onemocněním. Psychotherapeuty byla tato kniha překvapivě kladně přijata, avšak pro svou odbornost je pro rodiče a vychovatele nepřístupná.

V německé literatuře se touto problematikou zabývá dětská psycholožka Christa Mevesová. Ve svém díle spojila své vědecké poznatky z hlubinné psychologie, sociologie a výzkumů ze světa zvířat. Kořeny

bezohledné bezuzdnosti hledá v nadměrném materiálním blahobytu, v moderním hédonismu, který je příčinou zakrnění pravých hodnot. V první řadě zde odsuzuje stoupající zaměstnanost matek kojenců. Ty svému dítěti místo lásky a obětavosti nabízejí „předžvýkané“ matérie ve formě hotové potrawy a místo hraček televizi. Neovladatelné agrese by podle jejího mínění bylo možno odstranit, kdyby se malému dítěti na jedné straně ponechala vlastní aktivita a iniciativa v dobývání okolního světa a na druhé straně kdyby se mu právě v této době dala šance se vyrovnat se smysluplně stanovenými omezeními. Právě k této konfrontaci však nejsou dnešní matky příliš ochotné. Dovolují dětem všechno bez překážek a agresivní, osvobození hledající instinkt tím neodstraňují, nýbrž jej naopak nechávají bujet.

Blížíme se stále víc ke kořeni panovačnosti. Další potvrzení tezí vysvětlujících závislost na moci nacházíme u Konrada Lorenze. Ten zkoumá stále větší ničení životního prostředí civilizovaného lidstva z aspektu srovnávací psychologie a etologie. Mezi osmi smrtelnými hříchy civilizovaného lidstva považuje za nejtěžší strašný úpadek geneticky zakotveného sociálního chování a zprůtrhání tradic. Poukazuje na to, že jsme z tisíců dětí „nefrustrující výchovou“ udělali nešťastné neurotiky.

Dítě zbavené možnosti instinktivně se podřídit silnějšímu v hierarchickém uspořádání se cítí bez tohoto silnějšího bezbranné. Nemůže se ztotožnit s „otrockou“ slabostí, kterou mu ten zjevně silnější přikazuje, a v důsledku toho nemá možnost se orientovat podle jeho norem chování. „Jednotlivec, kterému chybějí určité vzorce sociálního chování a s nimi spojené city, je nemocným člověkem, který si skutečně zaslouží soucit. Defekt sám je však zlo v čisté podobě. Je nejen negací či zvratem procesu stvoření, jímž povstal ze zvířete člověk. Je čímsi mnohem horším. Jde o děsivý jev, protože porucha morálního chování vede jakýmsi tajemným způsobem k tomu, že člověk nejen dobrotu a slušnost sám nemá, ale stává se jejich aktivním nepřítelem. A to je právě to, co přivádí mnohá náboženství k víře v existenci nepřitele a odpůrce božího. Sledujeme-li pozorně všechno to, co se v současném světě děje, těžko můžeme odporovat věřícímu, kterému připadá, že nastala vláda Antikristova.“¹

Jak jsem se seznamovala s problematikou dětské panovačnosti

Díky šťastné souhře odborných a časových okolností jsme se mohli intenzivně zabývat případy panovačnosti:

1. V rámci víceletého zkoumání dětí s autismem jsme pozorovali, že tyto děti při dobré motivaci dosáhly zčásti vyššího stupně sociálního rozvoje. (Pozn.: autismus = porucha chování vyznačující se těžkým narušením komunikace se sociálním prostředím.) Na tomto stupni objevily radost ze spojení s matkou – eventuálně také s jinými osobami – a snažily se ji vtáhnout do již existujícího návyku. Pokud to matka připustila, protože se radovala z probouzející se ochoty ke kontaktu, spokojila se s tím a nepožadovala víc, zastavil se rozvoj dítěte na stupni autokracie a dítě začalo matku ovládat.
2. Jakmile vešlo ve známost, že se zabýváme diagnostikou autismu, posílali nám ze všech končin k ověření diagnózy děti, jejichž chování připomínalo autismus. U těchto dětí jsme zjistili, že známým syndromem raně dětského autismu netrpí. Byly téměř neomezeně schopné bez jakéhokoliv ostychu dělat si nárok na celé okolí, jako by byly všemocné.
3. V téže době k nám přicházely děti ve věku od čtyř měsíců do dvou let, které plně vyčerpávaly rodiče svými poruchami spaní, přijímání potravy a trvalým neklidem. Zde jsme zjistili stejný vývojový stupeň, jakého dosáhli také autisté. Bylo tedy možno pozorovat příbuznost mezi autokracií a násilnou všemocností těchto malých dětí.
4. Jako motivace autistických dětí ke zmíněnému vyššímu stupni sociálního zájmu a osvobození od autismu se ukázala

primární terapie „pevné objetí“. Tento prostředek jsem po dlouhém zdráhání, avšak se silícím přesvědčením převzala od americké dětské psychiatricky Marthy Welchové a od nositele Nobelovy ceny Nika Tinbergena, který zkoumal chování zvířat, a rozšiřuji jej v německé jazykové oblasti. Pochopení vývojově psychologického a etického zdůvodnění „pevného objetí“ mi umožnilo vcítit se a porozumět oblastem, v nichž se rodí autismus i panovačnost.

Právě na tomto místě bych ráda zdůraznila, že „pevné objetí“ nechce dítě podrobit a ovládnout, ale chce mu zprostředkovat oporu a bezvýhradnou lásku, v níž může dítě vyrůstat v osobnost.

Představujeme malé tyrany (případy z praxe)

K uvedení do tématu představuji čtyři typické případy, s nimiž jsem se setkala ve své poradenské praxi na oddělení pro vývojové poruchy jedné dětské kliniky.

Alexandr

Uvedení do problému

Dětský lékař, který bydlel v místě svého působení, k nám poslal sedmiletého chlapce, na němž mu velmi záleželo. Lékař znal jeho rodinu již dlouhou dobu. Ošetřoval už starší sourozence, dnes ve věku 16 a 18 let, a ví, že se rodiče snaží děti vychovávat rozumně.

Alexandr se sice narodil jako už neplánované dítě, ale přesto se rodiče z tohoto benjamínka velmi radovali. Vždycky k sobě poutal vlídnou pozornost. Rodiče se domnívali, že ho vychovávají stejně laskavě pevným způsobem jako starší sourozence. Otec se věnoval svému malému řemeslnickému podniku, matka byla s dětmi doma, a to ráda. Mateřskou školu absolvoval Alexandr zjevně bez problémů, protože ji navštěvoval rád.

Teprve když začal chodit do školy, propukla krize. Chlapec sice nebyl ve čtení, psaní a počtech nejrychlejší, ale nebyl ani pozadu. V rodině od něj vlastně nikdo také víc nepožadoval a nikdo na jeho výkonnost nevyvíjel tlak. Podle rodičů to celé vzniklo nejspíš tím, že ho učitelka neměla ráda. Jednou ho poslala pryč od tabule, z čehož měl Alexandr šok. Od té doby odmítal chodit do školy, ačkoliv se do ní původně těšil. Všechny pokusy znovu jej pro školu získat nebyly nic platné. Když jej jednou učitelka chtěla doma navštívit, dostal Alexandr panický, úzkostně zuřivý záchvat. Učitelka prý je ze staré školy, milá, ale přísná. Jednou už měla ve třídě podobný případ, nebyl však tak dramatický jako u Alexandra.

Prvňáčku, která měla pocit, že je utlačovaná, jednoduše přeřadili do paralelní třídy.

Alexandr byl velmi citlivý a temperamentní a zároveň velmi sebevědomý. Dětský lékař usuzoval na školní fobii. Vyjádřil také podezření na drobné poškození mozku – dysfunkci, neboť Alexandr má lehké problémy s prostorovou orientací a velmi pomalu píše.

Z těchto důvodů nechtěl lékař chlapce posílat do výchovné poradny v místě, ale raději ho poslal k nám.

Seznámení s dítětem

Na první pohled působí rodina otevřeně. Alexandr je přátelský a upřímný. Na mou první otázku, čím by chtěl jednou být, odpovídá okamžitě: „Šéfem u policie nebo u hasičů.“ Ano, oženit by se také chtěl, nejraději s takovou ženou, jako je jeho maminka, jenom štíhlejší. Chtěl by mít děti, ale jenom jedno, a to jenom jednoho malého chlapce. Chtěl by bydlet v bungalovu, bez nájemníků, ale zato se stem osobních strážců, i když potom by to asi musel být spíš hrad. Kdyby stál na kopci, musel by to být největší kopec v celé zemi, nahoře by měl restauraci a jahody a dalo by se na něj vyjet vlastním výtahem. Když si má vybrat zvíře, ve které by se rád proměnil, bez váhání se rozhoduje pro lva, kterého zná z cirkusu a před nímž mají všichni lidé strach. Maminku, tatínka a sourozence promění také ve lvy, jenom musí být menší než on – taková správná lví rodina.

Alexandr nemá žádného stálého kamaráda. Hraje si nejraději s podstatně mladšími nebo se zřetelně staršími dětmi. Rodiče jeho postoj ke hraní vysvětlují takto: „Alexandr rád pomáhá malým dětem a umí si s nimi pěkně hrát. Od starších se hodně naučí a chtěl by se jim podobat. Proti tomu se přece nedá nic namítat, nebo ano? V našem sousedství sice bydlí stejně starý chlapec, ale s tím se Alexandr vůbec nesnese, ti dva jsou jako pes a kočka. Proti tomuhle klukovi se Alexandr se svými nápady vůbec nemůže prosadit.“

Ptám se dál a ráda bych věděla, zda se vůbec Alexandr umí přizpůsobit nějakému partnerovi, který nesdílí jeho názory, a zda umí poslouchat. Rodiče odpovídají: „Ale ano, on umí poslouchat, když

chce.“ Nenechám se odbýt: „A co se stane, když nemá chuť?“ – „No, potom neposlechne. On je takový opravdový paša. Já jako matka si někdy připadám jako jeho dvorní dáma a kuchařka. Nejí žádnou zeleninu. Z ovoce jenom banán, jablka jen jako kompot a z masa jen smažený řízek.“

Na mou otázku, jestli se mazlí, matka odpoví: „A jak, to je mazel.“ Teprve když se zeptám, co se stane, jestliže iniciativa k mazlení nevychází od Alexandra, ale od ní – protože láska je samozřejmě vzájemné brání a dávání – se matka velmi zamyslí a její obličej zesmutní: „No, přijde, kdy se mu zachce. Na to nemám bohužel žádný vliv.“

Dál mě zajímá, jak si chlapec hraje. Rodiče vyprávějí, že si nejraději hraje sám s Legem a auty, protože má velký zájem o techniku. On vlastně neposedí a je spíš jako rtuť, neustále v pohybu. Otec se domnívá, že je stejný uličník, jako býval on sám, jenomže dnes jsou jiné časy. Volnost, kterou dnes mohou svému synovi dát, otec kdysi neměl.

Objasnění případu a vývojové poruchy z psychologického pohledu

Při analýze tohoto případu zjišťujeme, že Alexandr musel být po těžkém porodu umístěn v kyslíkovém stanu a společný pobyt s matkou na pokoji pro matčinu slabost nepřicházel v úvahu. Až do devátého měsíce bylo dítě klidné a péče o něj snadná. Potom propukly poruchy spánku a problémy s jídlem, objevil se neklid. V tomto okamžiku se při vyprávění rodičů opět projeví obavy z možného lehkého poškození mozku. Vyprávějí dál: Alexandr chtěl desetkrát nebo dvacetkrát za noc láhev, tutéž láhev, kterou ve dne trvale odmítal. Včasný přechod na pevnější stravu nebyl podle rodičů možný.

Alexandr nikdy neprodělal období vytváření identity. Období vzdoru trvá vlastně až dodnes, kdykoli nemůže prosadit svou vůli. V mateřské škole se neuměl přizpůsobit ostatním dětem. Zato si svým šarmem získal vychovatelku a byl jejím velkým pomocníkem. V tomto postoji chtěl pokračovat ve škole, ale byl trpce zklamán. Najednou zjistil, že je jedním z mnoha a že se musí soustředit a zůstat na svém místě, i když nemá chuť. Kromě toho jasně poznal, že neumí psát tak rychle jako ostatní, a byl stále nervóznější.

Lékařské a psychologické prohlídky jako EEG, testy senzomotorické integrace a inteligence potvrdily podezření dětského lékaře. Byla zjištěna lehká dysfunkce v koordinaci pohybu, která negativně ovlivnila držení pera a tempo psaní. S touto lehkou poruchou se musí v životě vyrovnat mnoho dětí a dospělých.

Nejosvědčenější pomocí je vyrovnat tuto slabost pílí a ostatními vlastnostmi. Ale právě to Alexandr neuměl. Byl stále nervóznější, snažil se stát středem pozornosti polohlasným mluvením a šaškováním, a tak nasytit svou silnou potřebu uplatnění. Nakonec došlo k oné dramatické epizodě u tabule, která vyústila v cestu do naší poradny:

Učitelka psala dětem něco na tabuli. Alexandr k ní náhle přiběhl a zakřičel na ni: „Jak můžeš popsat celou tabuli, jedna polovina přece patří mně.“ A bleskově jednu polovinu tabule smazal. Učitelka ho klidně poslala zpátky na místo. Alexandr však propadl své zlosti natolik, že zakřičel: „Já neodejdu, ty musíš odejít, hned.“ Když zjistil, že učitelka zůstala klidně a s udiveným usměvem stát – a ke všemu se ještě také ostatní spolužáci začali smát – vyběhl Alexandr na chodbu. Tam bušil pěstmi do skříně a křičel dál: „Ona musí pryč, ona musí pryč!“ Ze všech dveří vybíhali učitelé a žáci. Pokoušeli se ubohého chlapce utěšit a nakonec ho dovedli domů. A závěr? Bylo diagnostikováno podezření ze školní fobie.

Luisa

Uvedení do problému

Staniční lékařka interního oddělení na naší klinice mě poprosila, abych jí pomohla s jedním akutním případem. Na jejím oddělení leží z důvodů odmítání jakékoli potravy dvouapůlletá holčička, jediné dítě italské rodiny, jejíž rodiče jsou v Německu na práci. Holčička je už podvyživená a dehydratovaná a měla by být vyživována sondou. Přes důkladné prohlídky nebyly zjištěny žádné organické příčiny odmítání potravy. Lékařka se domnívá, že je tu psychická příčina spojená pravděpodobně s cestou domů na Sicílii.